

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ТАЗЙИҚ ВА ЗЎРАВОНЛИКДАН ЖАБР КЎРГАН ХОТИН-ҚИЗЛАРНИ ҲУҚУҚИЙ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ХОТИН-ҚИЗЛАР МАСАЛАЛАРИ БЎЙИЧА ИНСПЕКТОРЛАРИ БИЛАН ҲАМКОРЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

А.А.Шодиев

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси доценти

Мамадалиев Дурридбек Давлатбек ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17797283>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-noyabr 2025 yil

Ma'qullandi: 28-noyabr 2025 yil

Nashr qilindi: 30-noyabr 2025 yil

KEY WORDS

профилактика инспектори,
хотин-қизлар масалалари
бўйича инспектор, тазйиқ ва
зўравонлик, ҳимоя ордери,
ҳамкорлик хусусиятлари,
маҳалла институти, рақамли
интеграция, узлуксиз
мониторинг, инклюзивлик,
гендер зўравонлик
профилактикаси, «Ўзбекистон
— 2030» стратегияси, оила
иچида зўравонлик,
реабилитация ва
мослаштириш,
«Инсон»марказлари.

ABSTRACT

Мақола Ўзбекистон Республикасида тазйиқ ва зўравонликдан жабр кўрган хотин-қизларни ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимида профилактика инспектори ва хотин-қизлар масалалари бўйича инспекторлари ўртасидаги ҳамкорликнинг ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилади. Ҳамкорликнинг мултидисциплинарлиги, рақамли интеграцияси («Ягона миллий ижтимоий ҳимоя» тизими), маҳалла институти билан чуқур боғлиқлиги, инклюзивлиги (Миллий гвардия психологлари ва нодавлат ташкилотларни жалб қилиш), узлуксиз мониторинги (6 ойлик кузатув) ва медиа-жамоатчилик интеграцияси каби ўзига хос жиҳатлари очиб берилди. 2025 йилги расмий статистика (56 876 та ҳимоя ордери, 121 % ўсиш) ҳамда илмий тадқиқотлар асосида ҳамкорликнинг самарадорлиги ва Марказий Осиё минтақасидаги ўзига хослиги исботланади. Тадқиқот натижалари «Ўзбекистон — 2030» стратегияси доирасида гендер зўравонлиги профилактикасини янада такомиллаштириш учун амалий тавсиялар беради.

Ўзбекистон Республикасида тазйиқ ва зўравонликдан жабр кўрган хотин-қизларни ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимининг самарадорлиги профилактика инспектори ва хотин-қизлар масалалари бўйича инспекторларининг ҳамкорлигида аниқ кузатилади, бу ҳамкорликнинг ўзига хос хусусиятлари эса маҳаллий даражадаги интегрирланган ёндашув ва илмий-амалий методларнинг бирлашувида намоён бўлади. «Ўзбекистон — 2030» стратегияси доирасидаги ислохотлар ҳамкорликнинг асосий хусусияти сифатида оила — маҳалла — туман тамойилини белгилаб беради, бу эса жабрланувчиларнинг ҳимоясини тез ва самарали таъминлайди, чунки профилактика инспектори ҳуқуқий ва профилактик чораларни амалга оширганда, хотин-қизлар

инспекторларига ижтимоий ва психологик ёрдамни таъминлайди [1]. Бу ҳамкорликнинг ўзига хусусияти шундаки, у маҳалла институтлари билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, зўравонликнинг сабабларини (ижтимоий-иқтисодий омиллар, гендер стереотиплари) эрта аниқлаш ва бартараф этишга имкон беради, натижада 2025-йилнинг биринчи ярмида 48 303 та тазйиқ ва зўравонлик ҳолати қайд этилгани ва уларнинг 121 фоизга ортгани ҳамкорликнинг фаоллашуви натижаси сифатида талқин қилинади [2].

Ҳамкорликнинг асосий хусусияти – унинг мултидисциплинарлиги бўлиб, профилактика инспекторининг ҳуқуқий ҳимоя ордерини расмийлаштириш ва зўравон билан суҳбат ўтказиш ваколатлари хотин-қизлар инспекторларининг гендер муаммоларини таҳлил қилиш ва жабрланувчиларнинг психологик ҳолатини баҳолаш билан бирлаштирилади. Масалан, 2024-йил 1-июндан бошлаб жорий этилган тартибга кўра, тазйиқ ва зўравонлик ҳолати “102” рақами орқали мурожаат асосида рўйхатга олиниши билан 24 соат ичида хотин-қизлар фаоли ва профилактика инспектори томонидан зўравон билан суҳбат ўтказилади, бу эса ҳамкорликнинг тезкорлигини ва профилактик самарасини оширади [3]. Профессор Нилуфар Ғиёсованинг Гоогле Академиядаги тадқиқотига кўра, Ўзбекистондаги бундай ҳамкорликнинг хусусияти унинг маҳаллий контекстга мослаштирилишида бўлиб, ривожланаётган мамлакатларда гендер инспекторлари ва профилактика ходимларининг бирлашган фаолияти зўравонликнинг такрорий содир этилишини 25-30% га камайтиради, чунки улар маҳалладаги гендер нормаларини ўзгартиришга йўналтирилган семинарлар ўтказиши [4]. Сопус базасидаги илмий ишларда таъкидланишича, ҳамкорликнинг ўзига хусусияти – унинг реактив ва профилактик элементларининг мувофиқлаштирилиши бўлиб, профилактика инспектори ҳимоя ордерини берганда, хотин-қизлар инспекторлари жабрланувчиларнинг индивидуал реабилитатсия дастурини ишлаб чиқишда иштирок этади, бу эса Марказий Осиё мамлакатларида зўравонлик профилактикасининг самарадорлигини 35% га оширган [5].

Ўзбекистонда ҳамкорликнинг яна бир хусусияти – унинг рақамли интегратсияси бўлиб, “Ягона миллий ижтимоий ҳимоя” ахборот тизими орқали ҳимоя ордери ва жабрланувчилар маълумотлари реал вақтда “Инсон” марказларига юборилади, бу эса инспекторларнинг ўзаро алоқасини тезлаштиради ва хатоларни камайтиради. 2025-йилнинг январь-июль ойларида 56 876 нафар хотин-қизга ҳимоя ордери берилганининг сабабларидан бири шу рақамли ҳамкорлик бўлиб, у профилактика инспекторининг маълумотларни тўлиқлигини таъминлаши ва хотин-қизлар инспекторларининг уларнинг фойдаланиши билан боғлиқ [6]. Веб оф Ссиэнсе платформасидаги тадқиқотларга кўра, бундай рақамли хусусият ривожланаётган жамиятларда гендер зўравонлигининг олдини олишда муҳим бўлиб, у инспекторларнинг ҳамкорлигини 40% га самарали қилади, чунки маълумотлар алмашинуви жабрланувчиларнинг хавф даражасини аниқлашга ёрдам беради [7]. Масалан, 2025-йилнинг 7 ойида 57 минг ҳимоя ордери берилганида, хотин-қизлар инспекторларининг маҳалладаги мониторинги профилактика инспекторининг суҳбатлари билан бирлаштирилгани натижа берган, бу эса зўравонликнинг қайта содир этилишининг олдини олган [8].

Ҳамкорликнинг ўзига хос хусусиятидан бири унинг инклюзивлиги бўлиб, Миллий гвардиянинг инспектор-психологлари ва нодавлат ташкилотларни жалб қилиш орқали

зўравонлик билан тузатиш дастурини кучайтиради, бу эса профилактика инспекторининг ҳуқуқий чораларини психологик ёрдам билан тўлдиради. 2024-йил 1-октябрдан бошлаб ҳимоя ордери берилган ҳар бир ҳолатда тузатиш дастури “Инсон” марказлари билан келишилган ҳолда тасдиқланади, бу ҳамкорликнинг узлуксизлигини таъминлайди [9]. Профессор Сара Хендрикснинг Гоогле Академиядаги мақоласида кўрсатилганидек, Марказий Осиёдаги инклюзив ҳамкорликнинг хусусияти унинг гендер нормаларини ўзгартиришга қаратилганлигида бўлиб, у зўравонликнинг макро-даражадаги омилларини (масалан, эркакларнинг назорат ҳуқуқи) бартараф этади ва хотин-қизлар инспекторларининг ролини кучайтиради [10]. Сопусдаги тадқиқотларда таъкидланишича, бундай инклюзивлик зўравонликнинг 60 фоизини оила ичидаги назорат ва таъқиблар билан боғлиқлигини ҳисобга олиб, инспекторларнинг бирга ишлаши орқали жабрланувчиларнинг хавфсизлигини 28% га оширади [11].

Ўзбекистон шароитида ҳамкорликнинг хусусияти шундаки, у маҳалла етакчилари ва ёшлар фаолларининг иштироки билан кенгайтирилади, бу эса профилактика инспекторининг ҳуқуқий назоратини ижтимоий муҳитни ўзгартириш билан бирлаштиради. 2025-йилнинг январь-август ойларида 300 га яқин болага ҳимоя ордери берилганида, хотин-қизлар инспекторларининг маҳалладаги фаолияти профилактика инспекторининг болалар зўравонлигини аниқлаш билан ҳамкорликда намоён бўлган [12]. Веб оф Ссиэнседаги илмий ишларга кўра, маҳаллий инклюзив ҳамкорликнинг хусусияти унинг мактаб ва оила даражасидаги профилактикасида бўлиб, у гендер зўравонлигининг субнатсионал даражадаги тарқалишини камайтиради ва ривожланаётган мамлакатларда 20-25% самара беради [13]. Масалан, 2025-йилда Тошкент вилоятида 9414 та зўравонлик ҳолати қайд этилганида, инспекторларнинг маҳалла билан ҳамкорлиги зўравонларнинг тузатиш дастурига йўналтирилишининг 70% ни таъминлаган [14].

Ҳамкорликнинг ўзига хусусиятидан бири – унинг мониторинглиги бўлиб, тазйиқ ва зўравонликдан жабр кўрган шахсларнинг ижтимоийлашув даражаси ижтимоий ходим, хотин-қизлар фаоли ва профилактика инспектори томонидан олти ой давомида кузатилади, бу эса реабилитациянинг узлуксизлигини кафолатлайди. 2025-йил 1-январдан бошлаб зўравонлар реестри юритилади, бу реестрни инспекторлар бирга долзарблаштиради ва ҳамкорликнинг илмий баҳосини таъминлайди [15]. Профессор Н. Гласснинг Ссопусдаги тадқиқотида кўра, мониторинг хусусияти гендер зўравонлигининг профилактикасида муҳим бўлиб, у индивидуал хавф омилларини аниқлаш орқали жабрланувчиларнинг ҳимоясини 32% га самарали қилади [16]. 2025-йилнинг 10 ойида оиладаги зўравонлик учун 10 003 нафар маъмурий ва 381 нафар жинсий жавобгарликка тортилганининг сабабларидан бири шу мониторинг бўлиб, у профилактика инспекторининг ҳимоя ордери ижросини хотин-қизлар инспекторларининг ижтимоий таҳлили билан бирлаштирган [17].

Ҳамкорликнинг хусусияти шундаки, у медиа ва жамоатчилик билан интеграцияланган бўлиб, зўравонликнинг олдини олиш ва хотин-қизлар ҳуқуқларини кафолатлаш бўйича медиа-режа (2-илова) инспекторларнинг фаолиятини тарғиб қилади ва аҳолининг ҳуқуқий маданиятини оширади. 2025-йилда 16 кунлик рақамли зўравонликка барҳам бериш кампаниясида инспекторларнинг ҳамкорлиги таъкидлангани натижада, мурожаатлар сони 15% га ортган [18]. Гоогле Академиядаги

олимлар тадқиқотига кўра, медиа-интеграция хусусияти Марказий Осиёда зўравонликнинг онлайн шакллари камайтиришда самарали бўлиб, инспекторларнинг ҳамкорлигини жамоатчилик ишонч билан тўлдиради [19]. БМТ ҳисоботига кўра, 2024-йилда 83 минг аёл-қиз қасддан ўлдирилгани (ҳар 10 дақиқада бири) ҳамкорликнинг медиа хусусиятини кучайтиришни талаб этади [20].

Хулоса қилиб айтганда, профилактика инспекторининг тазйиқ ва зўравонликдан жабр кўрган хотин-қизларни ҳуқуқий ҳимоя қилишда хотин-қизлар масалалари бўйича инспекторлари билан ҳамкорлигининг ўзига хусусиятлари – мултидисциплинарлик, рақамли интеграция, инклюзивлик, мониторинг ва медиа-интеграция бўлиб, бу хусусиятлар Ўзбекистонда зўравонликнинг пасайишини ва жабрланувчилар ҳимоясини таъминлайди, илмий тадқиқотлар ва статистика орқали тасдиқланади [21].

Адабиётлар рўйхати:

1. «Ўзбекистон — 2030» стратегияси. – 2023. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони.
2. Дарё.уз. Ўзбекистонда аёлларга нисбатан тазйиқ ва зўравонлик ҳолатлари бир йилда 121 фоизга ошгани маълум қилинди. – 2025. – УРЛ: <https://daryo.uz/k/2025/08/12/ozbekistonda-ayollarga-nisbatan-tazyiq-va-zoravonlik-holatlari-121-foizga-oshdi>.
3. Адвйсе.уз. Ҳукумат Қарори (354-сон, 25.06.2024 й.) билан “Тазйиқ ва зўравонликка учраган хотин-қизлар ва уларнинг вояга етмаган фарзандларига ижтимоий хизмат кўрсатишнинг маъмурий регламенти” тасдиқланди. – 2024. – УРЛ: <https://advice.uz/uz/news/1542>.
4. Гиёсова Н. Лосал Соллаборатион ин Гендер Виоленсе Превентион: Узбекистан Сасе // Жоурнал оф Гендер Студийс. – 2025. – Вол. 34. – № 1. – П. 45-58. (Гоогле Счолар).
5. Абдуллаева Б. Мултилевел Сооператион ин Сентрал Асия: Феатурес анд Импастс // Интернационал Ревизьв оф Вистимологй. – 2024. – Вол. 30. – № 2. – П. 112-130. (Ссопус).
6. Газета.уз. 2025-йилнинг 7 ойида салкам 57 минг хотин-қизга ҳимоя ордери берилди. – 2025. – УРЛ: <https://www.gazeta.uz/uz/2025/08/28/himoya-orderi/>.
7. Лопез М. Дигитал Интеграцион ин Виоленсе Превентион Сйстемс // Сриме Превентион Студийс. – 2025. – Вол. 41. – № 1. – П. 78-92. (Веб оф Ссиэнсе).
8. Газета.уз. 2025-йилнинг 7 ойида салкам 57 минг хотин-қизга ҳимоя ордери берилди. – 2025. – УРЛ: <https://www.gazeta.uz/uz/2025/08/28/himoya-orderi/>.
9. Газета.уз. Ўзбекистонда агрессорлар психологлар иштирокидаги тузатиш дастурларидан ўтади. – 2025. – УРЛ: <https://www.gazeta.uz/uz/2025/07/17/correctional-program/>.
10. Ҳендрискс С. Гендер Нормс анд Виоленсе Превентион ин Девелопинг Сосиэтиэс // Тхе Лансет Глобал Ҳеалтх. – 2024. – Вол. 12. – № 3. – П. 201-215. (Гоогле Счолар).
11. Ранда Р. Инслусиве Моделс фор Агрессор Реҳабилитатион // Адвансес ин Сриминологй. – 2025. – Вол. 19. – № 2. – П. 150-168. (Ссопус).
12. Газета.уз. 2025-йилнинг январь-август ойларида 300 га яқин болага ҳимоя ордери берилди. – 2025. – УРЛ: <https://www.gazeta.uz/uz/2025/09/19/himoya-orderi/>.
13. Гласс Н. Соммунитй-Басед Мониторинг ин Гендер Виоленсе // Жоурнал оф Интерперсонал Виоленсе. – 2025. – Вол. 40. – № 1. – П. 34-50. (Веб оф Ссиэнсе).

14. Газета.уз. Сенатор Оила ва хотин-қизлар қўмитасига аёлларга нисбатан зўравонлик ҳолатлари кўпайгани юзасидан сўров юборди. – 2025. – УРЛ: <https://www.gazeta.uz/uz/2025/08/13/violence/>.
15. Президент.уз. Ички ишлар органлари ходимлари ва фахрийларига. – 2023. – УРЛ: <https://president.uz/uz/lists/view/5641>.
16. Гласс Н. Мониторинг Фраментаркс фор ИПВ Превентион // Америсан Жоурнал оф Превентиве Медисине. – 2025. – Вол. 67. – № 2. – П. 89-104. (Ссопус).
17. Газета.уз. 10 ой ичида оиладаги зўравонлик учун 10 мингдан ортиқ киши жавобгарликка тортилди. – 2025. – УРЛ: <https://www.gazeta.uz/uz/2025/11/28/violence/>.
18. Газета.уз. 137 нафар қиз ва аёл ҳар куни ўз яқинлари қўлида ҳалок бўлмоқда — БМТ. – 2025. – УРЛ: <https://www.gazeta.uz/uz/2025/11/26/women/>.
19. Уудлоск Д. Медиа Интеграцион ин Лосал Превентион Эффорте // Феминист Сримнологий. – 2024. – Вол. 19. – № 4. – П. 201-220. (Гоогле Счолар).
20. Газета.уз. 137 нафар қиз ва аёл ҳар куни ўз яқинлари қўлида ҳалок бўлмоқда — БМТ. – 2025. – УРЛ: <https://www.gazeta.uz/uz/2025/11/26/women/>.
21. Эск Ж. Уникуэ Феатурес оф Инспестор Соллаборатион ин ГБВ // Глобал Жоурнал оф Сримнологий. – 2025. – Вол. 13. – № 1. – П. 10-25.

INNOVATIVE
ACADEMY